

О. М. Шуневич,
*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
методики викладання навчальних предметів
Житомирського ОШПО*

Формування в учнів уміння вчитися на уроках української мови як лінгводидактична проблема

Проблема формування вміння вчитися набуває нового звучання й актуальності з кількох значущих причин. По-перше, суспільство, у якому інформаційні ресурси визначають успіх практично всіх видів людської діяльності, вимагає розвитку особистості, яка може визначати й розв'язувати пізнавальні проблеми. По-друге, новий Державний стандарт, перехід на який здійснюється на сучасному етапі розвитку освіти, ураховуючи такі вимоги суспільства, передбачає необхідність вироблення в учнів умінь «орієнтуватися у різноманітній інформації, користуватися сучасними інформаційними комунікаціями, провадити пошуково-дослідницьку діяльність (знаходити, сприймати, аналізувати, оцінювати, систематизувати, зіставляти різноманітні факти та відомості),...самостійної навчальної діяльності, саморозвитку, самоконтролю» [0].

Проте школа поки не може надати випускнику освіти, що відповідала б таким динамічним змінам в соціумі, які ми спостерігаємо в останні десятиріччя. Натомість, як стверджують фахівці, сучасні учні будуть мати професії, які ще не створені, використовувати технології, яких сьогодні ще немає, розв'язувати завдання, з якими ми сьогодні не стикалися і про які навіть не знаємо [7]. Очевидно, що маємо зосередити свою увагу швидше не на тому, які знання і в якому обсязі отримають діти, а на тому, як вони навчатимуться самостійно здобувати ці знання з різних джерел, оперувати ними, постійно оновлювати, розширювати і продукувати нові.

Реалізуватися ця необхідність може у процесі формування низки компетентностей, з-поміж яких на перше місце українські науковці ставлять «уміння вчитися» [0].

Актуальність цієї проблеми засвідчують також активні наукові пошуки. У роботах В. Башманівського, Л. Гоженко, Р. Озолінша, В. Онищук, В. Паламарчук, Є. Полат, О. Савченко, Л. Скуратівського, Н. Тализіної, В. Моляко та ін. можна зустріти різноманітні трактування цієї проблеми, але визначення умов формування вміння вчитися як ключової компетентності на уроках української мови не було предметом спеціального дослідження.

Метою статті є визначення лінгводидактичних умов формування вміння вчитися на уроках української мови.

Увага до розвитку загальнонавчальних умінь завжди була пильною. Досліджуючи загальнопізнавальні вміння, науковці зосереджували свою увагу на вивченні *психологічних особливостей* уміння вчитися у процесі здобуття інформації (Г. Граник, Л. Доблаєв, Д. Ельконін, Л. Концева, О. Корніяка, В. Павлова, Н. Чепелева), *класифікації* цих умінь (Л. Концевая, І. Лернер, О. Савченко, В. Скуратівський, І. Унт, А. Усова,); етапи формування (П. Гальперін, Н., В. Паламарчук, Н. Тализіна), системи вправ (Л. Гоженко), методах і окремих прийомах формування цих умінь (О. Горошкіна, І. Гудзик, І. Лернер, В. Мельничайко, Л. Златів, Л. Мацько, М. Пентилюк, О. Пометун, Л. Скуратівський, А. Фасоля, Г. Шелехова).

Сьогодні тривають активні пошуки в царині формування умінь, універсальних для багатьох навчальних предметів.

Сучасна українська дидактика визначає вміння вчитися як *ключову компетентність* – спеціально структурований *комплекс якостей особистості*, що дає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності [0]. Це, як бачимо, набагато ширше поняття, що має свою структуру, і включає в себе (як один із складників) комплекс загальнонавчальних умінь – універсальних для багатьох предметів способів отримання, використання й продукування знань. Трактування ж вміння вчитися і загальнонавчальних умінь як тотожних понять є таким, що звужує сучасне розуміння.

Вагоме місце у структурі вміння вчитися посідає **емоційно-ціннісний компонент**, який включає в себе як суспільно значущі утворення, так і особистісні (учень має зрозуміти цінність здобутих умінь як для соціуму, так і власне

для себе), **когнітивний компонент**, згідно з яким учень здобуває необхідні знання про стратегії різних видів мовленнєвої діяльності та способи обробки інформації, і, звичайно, загальнонавчальні вміння як складова **діяльнісного** компонента і як втілення вивчених об'єктів і знань, елементи механізму взаємодії учня з соціальними досвідом людства [9].

Продовжуючи кращі європейські й вітчизняні педагогічні надбання, сучасні вчені працюють над проблемою класифікації загальнонавчальних умінь як складника ключової компетентності.

Узявши за основу класифікації українських учених (О.Савченко, Л. Скуратівського), у нашому дослідженні керуємося такою класифікацією:

- організаційно-контрольні: учень усвідомлює й визначає мотив, мету діяльності, планує діяльність та здійснює намічений план, оцінює проміжні і кінцеві результати, вносить корективи, змінює алгоритм виконання завдання, співпрацює в навчальній діяльності, уміє діяти в умовах навчального співробітництва – працювати в парі, групі, колективі.

- Загальнопізнавальні: логічні (учень аналізує, порівнює, узагальнює, виділяє головне, моделює, конкретизує, систематизує, доводить і спростовує, визначає суть поняття); пізнавальні (здобуває, інтерпретує, оцінює інформацію з різних джерел, користується прийомами смислового читання; осмисленого запам'ятовування, здійснює проектну діяльність); творчі: учень уявляє, прогнозує, переносить вміння в нову ситуацію, помічає формулює проблеми, робить припущення, добирає аргументи, спростовує хибне, уміє знаходити варіанти розв'язання проблеми, формулює пізнавальні запитання

- естетико-етичні: учень критично оцінює відповідність своїх вчинків моральним нормам, здійснює морально-етичний вибір, знаходить особистісний смисл у навчальному матеріалі

- рефлексивні: учень удається до самоаналізу й самопізнання себе як суб'єкта учіння, виявляє здатність до аналізу й оцінювання способів своєї діяльності («думка над думкою» В. Сухомлинський), уміє оцінювати свої досягнення в різних видах діяльності, уміє визначити цінність отриманих

знань для життя, зробити особистісний моральний вибір, здійснити самомотивацію; позитивно сприймає нові вимоги щодо вдосконалення вміння вчитися (хочу-знаю-можу-працюю самостійно)

Виходячи з експериментально доведеної необхідності, у межах регіонального експерименту, який проводиться в Житомирській області, було створено й апробовано **методичну систему** формування в старшокласників уміння вчитись як ключової компетентності. Основні складники цієї системи коротко викладемо в наступних положеннях.

1. Уміння вчитися як ключова компетентність (інтегрована якість особистості) може бути сформована лише з урахуванням особистих здібностей та *індивідуальних особливостей*, мотивів і цілей дитини у процесі пізнавальної діяльності, яка дає змогу сформуванню знання, уміння, навички, досвід і ціннісні переконання (*компетентності*). Тому основними підходами, яких варто дотримуватися, є *особистісно зорієнтований, компетентнісний і діяльнісний*.

2. Формуючи вміння вчитися на уроках української мови, найбільшу увагу приділяємо **роботі з текстом** як джерелом інформації, реалізуючи **когнітивний** (учні здобувають *інформацію*), **комунікативний** (різномірне *спілкування* щодо змісту: діалог з автором, однокласниками, вчителем, уявним адресатом), **рефлексивний** (*усвідомлення значущості* здобутих знань, самостійне конструювання наступної діяльності) принципи навчання. З цією метою під час уроків варто пропонувати **методи технології розвитку критичного мислення**, певні *інтерактивні вправи*; *методи смислового аналізу тексту*; *спостереження над мовою тексту*; *трансформації*; *проектування*; **прийоми** *перестановки, заміни мовних одиниць синонімічними*; *згортання мовних одиниць*; *моделювання аналіз чужих і власних висловлювань, творчого конструювання, алгоритмізації*.

3. Дбаючи про формування вміння вчитися, учитель має стати «режисером спільних дій». Для цього варто переглянути саму *структуру уроку*, яка б відповідала процесу пізнання; його *змістове й технологічне наповнення*. Пропонуємо дотримуватися такої *структури уроку*: організаційно-

мотиваційний, операційно-пізнавальний, рефлексивно-оцінювальний етапи.

Очевидним є те, що такий складний комплекс умінь неможливо сформувати за короткий проміжок часу засобами одного предмета. Проте вважаємо, що доцільно буде робити це цілеспрямовано, використовуючи систему форм, методів й прийомів роботи, які сприятимуть поетапному розвитку означених умінь на уроках української мови. За умови якісного формування в результаті отримаємо широкий перенос цих умінь на інші види пізнавальної діяльності на уроках, а також у процесі самоосвіти.

Узагальнюючи вище викладене, зауважимо, що формування вміння вчитися у процесі навчання української мови здійснюється з урахуванням сучасних дидактичних підходів. Тракткування вміння вчитися як ключової компетентності зі зміною суті поняття, розгалуженою структурою вимагає зміни методичних умов, які ураховують як загальні підходи до навчання, так і внутрішнє наповнення уроку методами, прийомами, формами, які спрямовані на розвиток певних якостей особистості.

Проведене дослідження не може вирішити всіх аспектів багатопланової проблеми формування в старшокласників вміння вчитися. Цей підхід необхідно розглядати як один із можливих у процесі розв'язання окресленої проблеми. Перспективи вбачаються у подальшому дослідженні особливостей формування вміння вчитися на різних вікових етапах.

Використана література:

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти / [Електронний ресурс].
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Как проектировать универсальные учебные действия в начальной школе : от действия к мысли: пособие для учителя / [А. Г. Асмолов, Г. В. Бурменская, И. А. Володарская и др.]; под ред. А. Г. Асмолова. — М. : Просвещение, 2008. — 151 с.

4. Лошкарёва Н. А. Проблема формирования системы учебных умений и навыков / Н. А. Лошкарёва // Советская педагогика. – 1980. – № 3. – С. 60-67.

5. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник.– К.: Грамота, 2012. – 504 с.

6. Скуратівський Л. Стратегії формування мислення учнів як чинника мовленнєвого розвитку / Леонід Скуратівський // Дивослово. - №6. – 2005. – С. 2-6.

7. Тоффлер Э. Т. 50 Шок будущего: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. — М.: ООО “Издательство АСТ”, 2002. —557, [3] с. — (Philosophy).

8. Фасоля А. Особистісно зорієнтований урок літератури: робота із суб'єктивним досвідом учня / [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://ozonlit.org>.

9. Хуторской А. В. Метапредметное содержание и результаты образования: как реализовать федеральные государственные образовательные стандарты (ФГОС) // Интернет-журнал «Ейдос». – 2005. – 12 декабря / <http://www.eidos.ru/journal/2005/>.